

Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi-

ViSBiD

Van Journal of Humanities and Social Sciences -VJHSS

Geliş Tarihi: 14.04.2023 Kabul Tarihi: 18.06.2023 Yayınlanma Tarihi: 21.06.2023

Ardahan'ın Yok Olan Sanatı "Keçecilik"

Ardahan's Destructive Art "Felting"

Ebru SUBAŞI*

Öz

Üretim yöntemi ile halı ve düz dokuma yaygılardan ayrılan keçenin ilk kez hangi coğrafyada ortaya çıktığı kesin bilinmese de Orta Asya'da kurganlara konulan eserlere bakılınca bu sanatın öncüleri arasında Türklerin de olduğu rahatlıkla söylenebilir. Nispeten kolay ve hızlı üretilmesinin yanında Orta Asya'nın zorlu iklim koşullarına uyum sağlamayı kolaylaştırması, keçenin kullanım alanının çeşitlenmesine de katkı sağlamıştır. Öyle ki çadırlar, çadırların tefriş eşyaları, kıyafetler, eyer örtüleri ve tözlerin yapımında çoğu zaman keçe tercih edilmiştir. Türklerin Anadolu'ya uzanan göçleriyle birlikte bu topraklara taşınan keçecilik ürünlerine duyulan ihtiyaç bu coğrafyada da değişmemiştir. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı Dönemlerinde gelenekli usullerde, yeni yaşam biçimine uygun üretimler yapılarak sanat devam ettirilmiştir. İlk dönemlerden itibaren keçe ustasının mahareti ve estetik kaygısı sayesinde, farklı tekniklerde rengârenk bezelenen keçeler, kaba bir zanaat ürününden değerli bir sanat eserine dönüşmüştür. Selçuklu döneminden itibaren Anadolu'nun önemli dokumacılık merkezleri arasında yerini alan Ardahan ve çevresinde, kullanım alanının genişliği sayesinde 1980'li yılların başına kadar bol miktarda keçe üretimi yapılmıştır. Bu tarihlerden itibaren modern yaşama ayak uydurma çabası ile taş ve kerpiç yapılı evlerden betonarme evlere geçişin hızlanması, küçükbaş hayvan besiciliğinin meşakkatli olduğu düşüncesiyle terk edilmesi, daha sonrasında da iş bulma ümidiyle büyük kentlere yapılan göçler ne yazık ki yörede birçok gelenekli el sanatının sonunu getirmiştir. Talep azlığı nedeniyle atölyesini kapatmak zorunda kalan ustalar mesleklerini köy köy gezerek icra etmeye başlamışlar, ancak çabalar uzun vadede çözüm sağlamayınca, yörede keçecilik mesleği yok olmuştur. 2022 yılında il merkezi ve köylerinde sürdürdüğümüz saha çalışmalarında tespit ettiğimiz keçe yaygı örnekleri fotoğflanarak, malzeme, teknik, renk, boyut ve desen bakımından incelenmiştir. Kısmen sağlam olan keçe yaygıların çizimleri yapılarak, motif ve desen özellikleri hakkında bilgi toplanmıştır. Makale kapsamına alınan bu örnekler ile Ardahan'da keçecilik sanatının geçmişteki ve günümüzdeki durumu anlatılmış, günümüze ulaşan son örneklerin literatüre kazandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: *Ardahan, Gelenekli El Sanatı, Yün, Hallaç, Tepme Keçe.*

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, ebrusubasi@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2254-0871

Atıf için: Subaşı, E. (2023). "Ardahan'ın Yok Olan Sanatı Keçecilik". *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi- ViSBiD*. 5: 76-99.

Abstract

Although it is not known exactly in which geography the felt, which is separated from carpets and flat woven mats by its production method, first appeared, it can be easily said that the Turks are among the pioneers of this art when looking at the artifacts placed in the kurgans in Central Asia. In addition to its relatively easy and fast production, the fact that it makes it easier to adapt to the harsh climatic conditions of Central Asia has also contributed to the diversification of the usage area of felt. So much so that in the production of tents, furnishings of tents, clothes, saddle covers and powders, felt was often preferred. With the migration of Turks to Anatolia, the need for felt products transported to these lands has not changed in this geography. In the Seljuk, Principalities and Ottoman periods, art was continued by making productions in accordance with the new life style in traditional methods. From the earliest times, thanks to the skill and aesthetic concern of the felt master, the felts, which were decorated with different techniques, turned into a valuable work of art from a rough craft product.

In Ardahan and its surroundings, which took its place among the important weaving centers of Anatolia since the Seljuk period, plenty of felt production was made until the beginning of the 1980s, thanks to the wide area of use. Since these dates, with the effort to keep up with modern life, the acceleration of the transition from stone and mud brick houses to reinforced concrete houses, the abandonment of small cattle breeding with the thought that it is difficult, and later migrations to big cities in the hope of finding a job, unfortunately, brought the end of many traditional handicrafts in the region. The craftsmen, who had to close their workshops due to the lack of demand, started to practice their profession by traveling from village to village, but when the efforts did not provide a solution in the long term, the felt making profession in the region disappeared. Felt mat samples that we identified in the field studies we carried out in the city center and its villages in 2022 were photographed and examined in terms of material, technique, color, size and pattern. Drawings of partially solid felt mats were made and information was gathered about the motif and pattern features. With these examples included in the article, it is aimed to explain the past and present situation of the art of felt making in Ardahan, and to bring the last examples that have reached the present day to the literature.

Keywords: *Ardahan, Traditional Handicraft, Wool, Hallaç, Kick Felt.*

Giriş

1992 tarihinde, Bakanlar Kurulu Kararı ile il statüsüne getirilerek Kars'tan ayrılan Ardahan, Türkiye'nin kuzeydoğusuna konumlanmıştır. Kuzey ve kuzeydoğudan Gürcistan, güney ve güneydoğudan Kars, güneybatıdan Erzurum, doğudan Ermenistan ve batıdan Artvin ile çevrili Ardahan'ın (Kılıç, 2019: 108-109) isminin, M.Ö. VI. yüzyılda yöreye yerleşen, Kıpçaklar'ın kolu Arda Boyundan geldiği tahmin edilmektedir (Kaplanoğlu, 2012: 27). Arkeolojik kazılarda yörede tarih öncesi kültürlerin ilk aşaması sayılan Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik dönemlerden kaldığı düşünülen yerleşim yerleri tespit edilmiş, daha sonraki dönemlerde ise bölge Kimmerler, İskitler, Persler, İskender İmparatorluğu, Arsaklar, Araplar, Bagratlılar, Gürcüler vb. birçok medeniyetin hakimiyetine girmiştir (Sevindi, 2015: 571-572).

İlk kez, 1064'te Alparslan liderliğindeki Selçukluların ayak bastığı yöreye, daha sonraları Saltuklular ve Kıpçaklar hâkim olmuştur. 1202'den 1239'a kadar Anadolu Selçuklular ve Gürcüler arasında sürekli el değiştiren Ardahan ve Kars çevresi, Moğol istilası sırasında Cengiz Han Devleti'ne bağlanmış, Moğollardan sonra ise İlhanlılar, Altın Ordu Devleti, Celayirliler, Karakoyunlular, Timur Devleti, Akkoyunlular ve Safeviler tarafından kontrol edilmiştir. Yöre 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır (Serbest & Demirci, 2007: 2717).

Yüzyıllar içerisinde, farklı din ve etnik kökene sahip toplumların hâkimiyet kurduğu Ardahan'da, kültürel birikimin zenginliği, başta Türkmenler olmak üzere, her aile, soy ve topluluğun, ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla ürettikleri çömlek, semer, hasır ve sepet örücülüğü, halı-kilim, keçe gibi birçok gelenekli el sanatına aktarılmıştır. Ancak son yüzyıl içinde, yörede unutulmuş gelenekli meslekler arasına keçecilik de girmiştir. Bu açıdan somut olmayan kültürel miras çerçevesinde değerlendirilen keçecilik mesleğine ait bilgi birikiminin, günümüze ulaşan sınırlı sayıdaki keçe yaygı örneğiyle birlikte literatüre kazandırılması önem taşımaktadır.

2. Keçeciliğin Tarihçesi

Keçe; yün liflerinin ısı ve nem etkisinde basınca maruz bırakılması sonucu kenetlenmesiyle elde edilen, atkı, çözgü veya ilmeği olmayan tekstil ürünüdür. Keçeleşen yün fiziksel olarak birbirine kenetlendiği için bir daha eski haline dönmesi mümkün değildir. Yapısı gereği soğuk ve sıcağa karşı koruma sağlamasının yanı sıra su geçirmezlik kabiliyeti de yüksektir.

Keçenin ilk olarak nerede ve ne zaman üretilip kullanıldığı bilinmese bile, kısa sürede ve az emekle yapılabildiği için soğuk iklimin hâkim olduğu coğrafyalar ile konar-göçer topluluklarda ortaya çıktığı kesindir. Farklı kaynaklar, keçenin Bronz Çağı'ndan daha önceki dönemlerde kullanıldığını göstermektedir (Seyirci & Topbaş, 1999: 577). Kimi bilim insanları ise keçenin, iklim özellikleri sebebiyle ilk kez Orta Asya'da, muhtemelen halı ve düz dokuma yaygı (kilim, cicim, zili, sumak) tekniklerinden önce keşfedilmiş olabileceğini söylemektedir (Deniz, 2000: 5). Bu görüşe göre keçe, Orta Asya'nın büyük koyun sürülerine sahip halkı tarafından, ilkbaharda koyunların kırılmayan yünlerinin ısı, rutubet, ağırlık ve devinim sonucunda kaynaşarak sağlam bir yapıya dönüştüğünün fark edilmesiyle ortaya çıkmıştır (Gürcüm & Baykasoglu & Yerdanova, 2018: 41-42).

Orta Asya bozkırlarında göçebe topluluklar halinde yaşayan ve M.Ö. 1000'li yıllardan itibaren varlıkları daha görünür olan Asya Hunları, çadırlarını keçeden yapmışlardır. Çinliler, Hunların kubbeli keçe çadırlarına, 'ch'iung-lu' demişlerdir. Bu söz; sonsuzluk, boşluk, kubbe, barınacak yer anlamı taşımaktadır (Gür, 2012: 1177). Bunun dışında çadırların tefriş eşyalarını, çorap, çizme, pantolon, cepken, kaftan ve başlık gibi giyeceklerini, atları için eyer örtülerini, dini inanışlarında yer bulan tözlerini yine keçeden üretmişlerdir (Begiç, 2020: 36-38).

Daima ikinci bir hayatın varlığına inanan Türkler, ölülerini kurgan adını verdikleri oda mezarlara, birtakım eşyalarıyla gömmeyi gelenek edinmişlerdir. M.Ö. V-III. yüzyıllar arasına tarihlendirilen, Orta Asya'nın kuzeyindeki Pazırık vadisinde keşfedilen kurganlar, Türklerin sosyo-kültürel yapıları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Rus arkeologları S. I. Rudenko ve M. P. Griaznov tarafından gün yüzüne çıkarılan mezarlarda, duvara asılmış keçeler, eyer örtüleri, lahidin içine serilmiş keçe yaygılar, deri ve keçeden üç boyutlu heykel anlayışıyla yapılmış at maskesi, ahşap üzerine keçe kaplanarak yapılmış araba, çadırlar, çizme, çorap, şapka vb. giyim-kuşam eşyaları ile tözler bulunmuştur (Begiç, 2017: 19-29).

Keçe, bir hukuk ve devlet sembolü olarak, Türk hakanlarının, tahta çıkma törenlerinde de kullanılmıştır. Keçe yaygı üstüne oturtulan hakan kendisine tabi beyler tarafından havaya kaldırılarak, güneşin döndüğü yönde dokuz kez, otağın etrafında döndürülür (Derebaşo, 2016: 7). Hunlar gibi keçeden yapılmış evlerde oturan, keçe elbiseler giyen Göktürkler ise (M.S. 552-745) (Seyirci & Topbaş, 1999: 579), börk benzeri kenarları dilimli keçe başlıklar kullanmışlardır (Çoruhlu, 2007: 211).

Göktürklerden sonra tarih sahnesine çıkan Uygurlar (M.S. 744-840), kurdukları Hoço, Bezeklik, Sorçuk ve Turfan şehirlerinde inşa ettikleri Mâni ve Buda tapınaklarının duvarlarını süsleyen freskler ile ipek üzerine boyadıkları resimlerde, beyaz, kırmızı renkli elbiseler giyen, keçe şapkallı insan figürlerinin yanı sıra bitkisel bezemeli keçe yaygıları betimlemiştir. Uygurlar yerleşik yaşama geçmelerine rağmen saraylarının içinde keçe çadır kullanmaya devam etmişlerdir (Beğiç, 2017: 33-36).

Keçe, farklı coğrafyalarda hemen hemen aynı zaman dilimi içinde gelişimini sürdürmüştür. Örneğin; Anadolu'da 'keçe' sözcüğü ve keçenin kullanıldığına işaret eden Hitit kanunları, M.Ö. 1200-1100 yıllarında yapılan Troya savaşlarını konu alan, Anadolu'lu Homeros'un İliada adlı eserinin onuncu bölümünde bilgiler verilir. Muhtemeldir ki İliada'da kullanılmış olduğu görülen keçenin geçmişi daha eskiye dayanmaktadır (Seyirci & Topbaş, 1999: 578-579).

Diğer taraftan Hititlerin kabartmalarında betimledikleri, tanrıların ve soyluların başlarındaki 'Mevlevi sikkeleri ile Osmanlı keçe başlıklarını andıran' serpuşları, keçeden yapılmış olmalıdır. Daha sonra, Hitit başlıkları biraz şekil değiştirerek, pileus adı ile Frigler döneminde kullanılmıştır. Antik dünyada hemen hemen tüm Attis heykel ve kabartmalarının başında Frig başlığı görülmektedir. Bu başlığın betimlendiği en güzel örnek, Afyonkarahisar Müzesi'nde 1908 envanter numaralı Tanrı-Kral Midas heykelidir. Antik dönemde Anadolu'da hem Greklerde hem de Romalılarda yaygın biçimde keçeden yapılmış eşyaların kullanıldığı ise yazılı kaynakların dışında resim ve heykel sanatı örneklerinde görülmektedir (Seyirci & Topbaş, 1999: 578-579).

1071 Malazgirt Zaferiyle Anadolu'ya göç eden Türk boyları, beraberlerinde getirdikleri keçecilik bilgisini bu coğrafyada var olan birikimle sentezleyerek daha üst seviyeye taşımışlardır. Kuşaklar arasında usta çırak ilişkisiyle aktarılan keçecilik sanatı, Anadolu Selçukluları döneminde Ahilik, Osmanlı döneminde ise Lonca sistemine bağlanmış, keçeciler kendi kuralları içinde halkın kullandığı yaygı, kıyafet ve başlıkların yanı sıra askeri kıyafetler ve başlıkları, eyer örtüleri ile ordunun ihtiyacı olan çadırları keçeden üretmişlerdir.

XI. yüzyılda, Kaşkarlı Mahmut, yazdığı Divan-ü Lugat-it Türk'de keçe sözcüğünü, yere serilen halı veya kilim gibi şeylerden kesin olarak ayırmıştır. Ona göre 'kidhiz' keçe, 'kiviz, kiwiz' ise halı ve kilim gibi yere serilen şeylerin genel adıdır. Bu demektir ki Türkler keçeyi, halı ve kilimden açık şekilde farklı görmektedir (Derebaşo, 2016: 7).

XV-XVI. yüzyılda yazıya aktarıldığı bilinen Dede Korkut hikâyelerinde ise göçebe Oğuz Türklerinin IX ila XI. yüzyıllardaki toplumsal yapıları, yaşantıları ve inançları hakkında bilgiler verilirken, Dirse Han oğlu Buğaç Han Destanı'nda;

“Bayındır Han yılda bir kez büyük bir ziyafet tertip ederek, Oğuz beylerini davet edermiş. Bu ziyafetlerin birine hazırlık yapılırken, bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurdurmuş. Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlu kızı olmayana kara otağa alın, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin yerse yesin, yemezse kalsın gitsin, oğlu kızı olmayana Tanrı Teâla gazap etmiştir, biz de ederiz, iyi bilsin” şeklinde, keçenin kullanıldığı ve daha önceki dönemlerde olduğu gibi statü belirlemede de önemli rol oynadığı anlatılmıştır (Beğiç, 2020: 10).

XVII. yüzyılda kaleme aldığı seyahatnamesinde Osmanlı İmparatorluğu hakkında önemli bilgiler veren Evliya Çelebi, İstanbul'daki esnaf alaylarının padişahın huzurdan geçişlerini detaylarıyla anlatırken, keçecilerin tahtirevanlar üzerinde keçe teperek ve yapağı atarak çeşit çeşit keçe külah, keçe giyecekler ile geçtiklerine değinmiştir (Çelebi, 2013: 278).

XVIII. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da başlayan Sanayi Devrimi'nin etkisi bir süre sonra tüm dünyaya yayılmış, yaşam şartlarının giderek değişmesi, gelenekli dokumalar ve keçeeye duyulan ihtiyacı azaltmıştır. Bu gelişmelerden etkilenen Anadolu'da ise Cumhuriyetin ilk yıllarında esnaf cemiyetine, daha sonra ise Esnaf ve Sanatkârlar Odaları Birliği; Giyim Eşyaları İmalatı ve Satıcıları Odası'na bağlanan keçeciler, büyük oranda iş sahasını kaybetmiştir. Keçe üretimi son yıllara kadar Afyonkarahisar, Manisa, Akhisar, Soma, Turgutlu, Kahramanmaraş, Iğdır, Erzurum, Konya, Balıkesir, Bigadiç, İzmir, Tire, Ödemiş, Bergama ve Urfa gibi sınırlı sayıdaki merkezde kısmen devam ettirilmektedir.

3. Ardahan'da Keçecilik

Coğrafî şartlar ve iklim özellikleri sebebiyle tarımdan ziyade hayvancılığa elverişli olan Ardahan ve çevresinde keçecilik faaliyetlerinin ne zaman başladığı kesin olarak bilinmese bile Türklerin bu coğrafyaya yerleştiği ilk günden itibaren dokumacılık faaliyetlerinin olduğu bilinmektedir. Ardahan merkez ve köylerindeki camilere bağışlanmış olanların yanı sıra evlerde tespit ettiğimiz halı, düz dokuma yaygı ve keçelerin üzerinde bulunan küçük kitabe bilgilerinin ortaklığı, dokumacılık ile keçeciliğin eş zamanlı yürütüldüğü düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Yörede kış mevsiminin uzun ve çetin geçmesi, evlerde sergi eşyası olarak halı ve keçeeye duyulan ihtiyacı artırmıştır. Kalın taş duvarlı, küçük pencere evlerde soğuğu engellemek maksadıyla halıların altına veya tek başına keçe yaygılar serilmektedir. Ayrıca odalarda pencere altına, duvar boyunca, tahta, kerpiç veya taştan, yerden yüksekçe yapılan seki-sekü-sekoların üzerine nakışlı keçe yaygılar örtülür. Eski geleneklerin kısmen devam ettiği yörede binek hayvanı olarak beslenen atlar için at çulu ve eyer örtüleri de muhakkak keçeden yapılır. Anadolu'nun keçe üretimi yapılan diğer yerlerinde, keçe denince ilk akla gelen kepenek üretimine Ardahan ve Kars civarında rastlanmaz. Çobanlar kepenek yerine kürk platolar, tiftikten örülen bere ve eldivenler kullanır. Ancak son yıllarda yörede kürk palto diken esnaf bulunmadığı için, Iğdır'daki keçecilerden kepenek getirilmektedir (Bilgi 21.09.2022 tarihinde görüşülen Seyfidar Kaya'dan şifahan edinilmiştir).

Fotoğraf: Cami ve Evlerde Taban Halılarının

Altında Serilen Keçe Yaygılar.

Fotoğraf: Seki Keçesi.

Keçe yaygılar günlük kullanımın yanı sıra kız çeyizlerinin de önemli bir parçasıdır. Kızlar nişanlanacak çağa gelmeden önce, aileleri ekonomik durumlarının elverdiği ölçüde yatak, yorgan, yastık gibi eşyalar, halı ve düz dokuma yaygılar, sekilerin arkasına konulmak için dokuma yastıklar, yün dolgulu minderler, işleme ve dantel örtüler, el örüsü yün çoraplar ve heybelerin yanı sıra muhakkak iki-üç adet de keçe yaygı hazırlar (Bilgi 14. 07. 2022 tarihinde görüşülen Turan Şimşek'ten şifahen edinilmiştir).

Keçenin yapımında ihtiyaç duyulan yün, Kars, Ardahan, Iğdır çevresinde yetiştirilen kahverengi, siyah ve beyaz renkli yerli koyun (Kars koyunu, Çıldır koyunu, Kesik koyun) cinsinden elde edilir. Temmuz-Ağustos aylarında kırkıma gelen, halkın beslediği koyun ve kuzular, Kura (Kür) nehrinde veya çoğu zaman köylerin içinden geçen derelerde yıkanır. Postlarına yapışan diken, saman, gübre vb. kalıntılardan temizlenen koyunlar, iki-üç gün kuruması beklendikten sonra kırkılır. Kırkılan koyun yünlerinin iyisi halı, düz dokuma yaygı ve şal adı verilen kumaş dokuma yapımına ayrılırken, özellikle kuzuların ilk kırkım yünü (küzem yünü) keçelik olarak değerlendirilir. Yörede, kuzu yününün saçaklı olduğu ve pişme kabiliyetinin, bir-iki yaşındaki koyun yününe göre daha iyi sonuç verdiği gerekçesiyle keçe yapımında özellikle tercih edildiği söylenmektedir (Bilgi 27. 10. 2022 tarihinde görüşülen Fidan Atmaca'dan şifahen edinilmiştir).

1980'li yıllardan önce, Ardahan şehir merkezinden geçen Kura nehrinin kıyısındaki birkaç yerli keçe atölyesinin yanı sıra Damal, Hanak, Çıldır ilçe merkezleri ile köylerinde çok sayıda ustanın üretim yaptığı bilinmektedir. Ancak bu tarihlerden itibaren atölyeler bir bir kapandıkça, keçecilik gezici ustaların icra ettiği bir mesleğe dönüşmüştür. Her yaz çağrıldıkları köylere, at arabalarına yükledikleri araç-gereçleriyle giden bu ustalar, köy ağası, muhtar veya davet edildikleri kişi tarafından misafir edilirdi. Köyde keçe yaptıracak aileler muhtar tarafından bir sıraya konur, sırası gelen aile keçe ustasının yeme-içme ihtiyaçlarını karşılayarak, keçe yaygılarını yaptırırlardı. Hatta bazı kişiler keçe ustasıyla, keçe yapmakta ustaya yardım eden köyün erkeklerine yemek vermek için koyun veya sığır keserdi. Yörede çoğunlukla 'hallaççı' denilen keçe ustasının rahat çalışabilmesi için, köyde müsait olan bir 'merek (samam, ot ve hayvan yemi konan dam)' veya 'kom (koyun ağılı)' temizlenerek bu işe tahsis edilirdi. Kendileri keçe yapmış olmasalar bile, yapıldığına şahit olan köy halkından edindiğimiz bilgilere göre, Damal, Hanak ve Çıldır çevresinde ustalar keçe yaparken kadın, erkek, çoluk-çocuk herkes bir araya toplanır, davul zurna eşliğinde türküler söylenir, türlü şakalar, oyunlar ve çekilen halaylar ile durum şenliğe dönüştürülürdü. Hatta Kars ve Ardahan çevresinde 'Altın Ömür' adı verilen halay da keçe ustalarının keçe teperken yaptıkları ayak hareketlerinden esinlenerek ortaya çıktığı söylenen bir oyundur¹. Hevesle beklenen yaz aylarında keçe dökmek için günlerce köyde kalan keçe ustaları, ücretlerini bir ev için yaptıkları keçe yaygılar için kullanılan yünün kilosu başına belirlenen fiyat üzerinden alırlardı (Bilgi 27. 10. 2022 tarihinde görüşülen Fidan Atmaca'dan şifahen edinilmiştir).

¹ Halay, dört hareket cümlesi ile iki bölümden oluşur. İlk bölümde 4 zamanlı ritimden meydana gelen tek hareket cümlesi, ikinci bölümde 6 zamanlı ritimden meydana gelen üç hareket cümlesi bulunmaktadır. Metronom ise birinci bölümde 116, ikinci bölümde 145 olarak değişir. Oyun, vücut konumu karşıya bakacak şekilde sağa doğru yürüyerek oynanır. Daire formunda yan yana dizilen kişiler, ellerini serçe parmaklarıyla birleştirirler. Öncelikle sağ ayak basma hareketini yaparken, sol ayak hafifçe yukarı çekilerek halaya başlanır. Daha sonra bu hareketin simetrisi yapılarak yukarıdaki sol ayak yere tam taban basılarak, sağ ayak hafifçe yukarı çekilir. ¼'lük zamanda bu hareketin aynısı tekrar edilir. Bir sonraki harekette ise sağ ayak sabit kalırken, havada olan sol ayak yere değdirilmeden küçük bir itme hareketiyle yukarıda askıda kalır. Oyun bu hareketlerin tekrarıyla devam ettirilir (Bilgi 16. 12. 2022 tarihinde görüşülen Kenan Gündüzhev'den şifahen edinilmiştir).

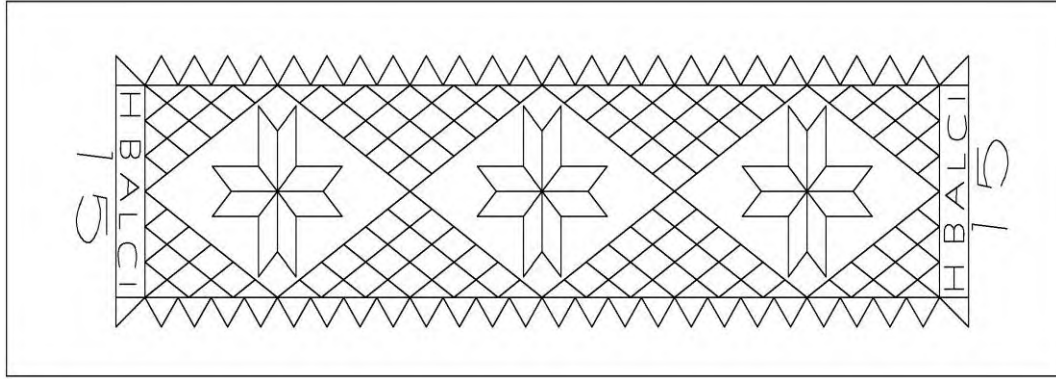
Ardahan ve Kars çevresinde, keçe yapımına 'keçe dökmek' denir. Bunun için kadınlar daha önceden ayıklayıp, temizledikleri yünü keçe ustasına getirirler. Keçe yapımında, siyah ve kahverengi yünler doğal haliyle kullanılabilirdiği gibi bu yünlerin birbirine karıştırılmasıyla farklı renk tonları da elde edilebilir. Sabah erken vakitte işe başlayan usta, ilk olarak beyaz yünden 'desenlik' adı verilen ham keçeyi yapar. Daha sonra desenlikleri renklendirmek için ceviz kabuğu, yalağı-sığır-öküz kuyruğu, soğan kabuğu, kuşburnu, putot, karaturp, kantaron, sütleğen vb. bitkilerin kök, yaprak ve çiçeklerinden elde edilen boyalar ile Iğdır tarafındaki ocaklardan getirilen kırmızı, hardal sarısı ve siyah toprakları kullanarak, büyük kazanlarda boya hazırlar. Boyanan desenlik keçeler serilerek kurutulur. Yörede topraktan elde edilen boyalara 'taş kınası veya taş boya' denmekle birlikte, boyalar ister bitkiden, isterse topraktan elde edilmiş olsun, hepsine birden 'kök boya' denmektedir. Ne yazık ki 1970'li yıllardan sonra, halkın 'kristal boya' adını verdiği kimyasal boyalar bu boyaların yerini almıştır (Bilgi 04. 08. 2019 tarihinde görüşülen Sait Tekirdaş'dan şifahen edinilmiştir).

Usta, dökeceği keçenin türüne ve büyüklüğüne göre yünü tartarak işe başlar. Yörede genellikle 120x200 cm. ölçülerinde bir keçe yaygı için 7 kg., 150x400 cm. ölçülerindeki keçe yaygı için ise 15-16 kg. yün kullanılır. Daha sonra hallaç yayı ile atılan yün, lif lif ayrıldıkça, arasına karışmış saman, çöp vb. kalıntılardan ayıklanmış olur. Kom veya merekin, süpürülüp-temizlenen zeminine öncelikle ot serilir, otun üzerine yörede 'Amerikan bez' adı verilen sarımtırak renkli, pamuklu bez yayılır. Usta, bezin enini-boyunu metre ile ölçerek merkez noktasını belirler. Ardından, daha önceden desenlik için hazırlayıp, boyadığı ham keçeden kestiği alaca kapı, cılga tekir (teker), sığır sidiği, kazayağı, yıldız, kaburga, mal gözü, kirmen, bayrak, tik vb. motifleri, bezin merkez noktasını gözeterek döşer. 'Dirgen-sepki' adı verilen aletle, atılmış yünden azar azar alarak desenin üzerine sererken diğer taraftan da eli ile kontrol ederek eksik veya fazla olan yerleri belirler. Yünün az olduğu yerlere takviye yaparak her yerin eşit kalınlıkta olmasını sağlar. Usta, daha sonra ahşaptan yapılmış 'tokmak' adı verilen araçla, döşediği yünün üzerine hafifçe baskı uygulayarak kabarık olan kısımları yatıştırır. Ardından tas içindeki sıcak suyu, eli ile yünün üzerine çiseler. Yörede bu işleme 'su vermek' denir. Keçeyi sertleştirdiği düşüncesiyle, suya sabun katılmaz, sabunlu su kullanan ustaların ise maharetsiz olduğu söylenir. Su verme işleminin ardından tekrar tokmakla yavaş yavaş yünün üzerine bastırılır. Böylece desenlik ham keçe ile yün liflerinin birbirine tutunması sağlanır. Serme işlemi tamamlandıktan sonra, bezin baş tarafına konulan, çam ağacından yapılmış 3-3,5 m. uzunluğundaki sopanın etrafında dürülen yün, rulo haline getirilir ve ipe sıkı şekilde bağlanır. İlk tepme işleminin yapılabilmesi için keçenin büyüklüğüne göre, ustayla birlikte üç veya daha fazla erkek yan yana dizilir. Hepsi ustanın ayağına uyum sağlayarak yavaş yavaş tepme işlemine başlar. Kom'un bir başından diğer başına (yaklaşık 12-15 m.) keçe tepilerek götürüldüğünde, diğer başta bekleyen erkekler de işe katılarak gelindiği yönün tersine tepme işlemi tekrarlanır. Bu şekilde yaklaşık iki saat tepilen keçenin bağları çözülerek açılır. Keçeyi eliyle yoklayan usta ince veya kalın yerlerini tesviye eder. Keçenin bozuk kenarlarına ham keçeden kesilen şerit konarak, fazlalıklar içe doğru katlanır. Bu işleme 'kenar toplama' denir. Tekrar su verilen keçe, kendi etrafında bezle birlikte dürüldükten sonra, yörede 'boz kilim' denilen nakışsız bir kilime daha sarılarak bağlanır. Bu aşamada keçenin kilime sarılmasının sebebi, tepme işlemi sırasında sürtünmenin etkisiyle oluşabilecek yıpranmaların önüne geçebilmektir. İkinci tepme işlemi hem ayakla hem de göğse vurularak, yaklaşık altı veya sekiz saat devam ettirilir. Sürenin sonunda pişen keçe açılır, kırışıklıklar

Ardahan'ın Yok Olan Sanatı "Keçecilik"

düzeltilir ve serilerek kurumaya bırakılır (Bilgi 04. 08. 2019 tarihinde görüşülen Sait Tekirdaş'dan şifahen edinilmiştir).

4. Katalog

Fotoğraf ve Çizim No : 1

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Bağdaşen (Kinzodamal) köyü, Yaklaşık 70 yıllık

Ebatları : 130x410 cm.

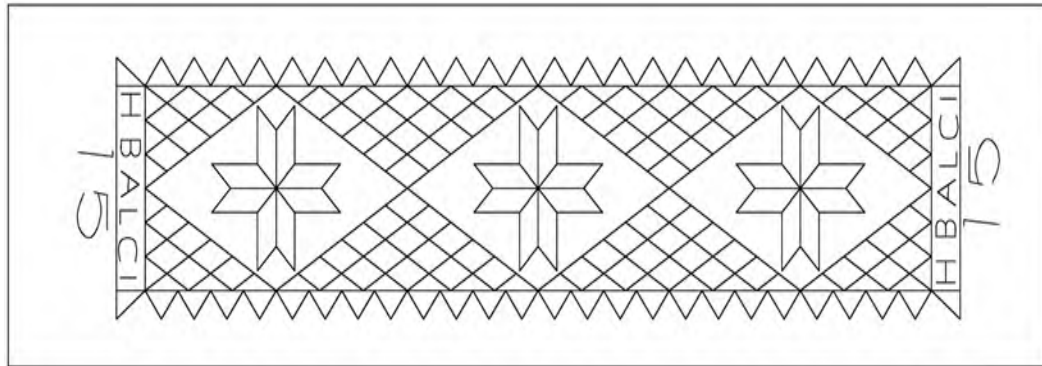
Kullanım Alanı : Yer yaygısı

Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, beyaz, pembe, siyah

Motifler : Alaca kapı, Yıldız, Su yolu

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığında dökülen keçe yer yaygısının yapımında, yörede yetişen yerli koyun ırkından elde edilen kahverengi yün kullanılmıştır. Keçenin üzeri, siyah yünden dikdörtgen bir çerçeve içine alınarak, çerçevenin dışı “su yolu” motifi ile hareketlendirilmiştir. Zemine “alaca kapı” adı verilen üçgen motifler yapılarak, üçgenlerin ortasında kalan boşluklara, yöre halı ve düz dokuma yaygılarında sıkça rastladığımız “yıldız” motifleri yerleştirilmiştir. Keçenin karşılıklı uzun kenarlarına “H. BALCI-15” Şeklinde kısa bir kitabe okunmaktadır.

Fotoğraf ve izim No : 2

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Bağdaşen (Kinzodamal) köyü, Yaklaşık 70 yıllık

Ebatları : 130x400 cm.

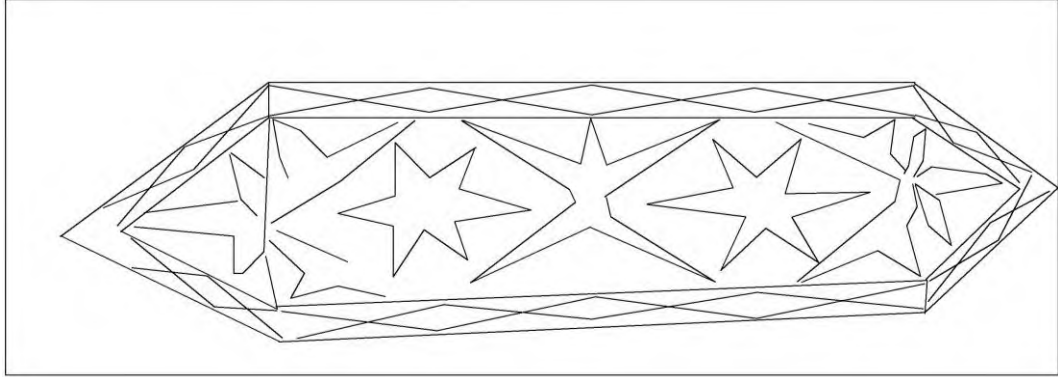
Kullanım Alanı : Yer yaygısı

Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, beyaz, pembe, siyah

Motifler : Alaca kapı, Yıldız, Su yolu

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki dökülen keçe yer yaygısı, bir numaralı örnek ile çift olacak şekilde üretilmiştir. Kahverengi keçenin üzeri, siyah yünden dikdörtgen bir çerçeve içine alınarak, çerçevenin dışı "su yolu" motifi ile hareketlendirilmiştir. Zemine "alaca kapı" adı verilen üçgen motifler yapılarak, üçgenlerin ortasında kalan boşluklara, yöre halı ve düz dokuma yaygılarında sıkça rastladığımız "yıldız" motifleri yerleştirilmiştir. Keçenin karşılıklı uzun kenarlarında "H. BALCI-15" şeklinde kısa bir kitabe okunmaktadır.

Fotoğraf ve Çizim No : 3

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Bağdaşen (Kinzodamal) köyü, Yaklaşık 90 yıllık

Ebatları : 135x380 cm.

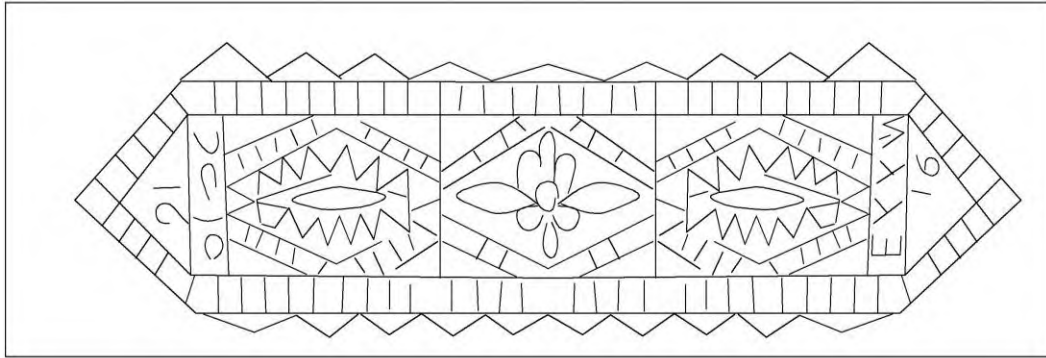
Kullanım Alanı : Yer yaygısı

Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, beyaz, pembe, siyah

Motifler : iek

Tanın : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığında dökülen keçe yer yaygısının yapımında, yörede yetişen yerli koyun ırkından elde edilen kahverengi yün kullanılmıştır. Keçenin üzerine, uzun kenarları üçgenler ile sonlandırılmış dikdörtgen bir çerçeve motifi yerleştirilmiştir. Zemin boşluğuna ise siyah yün ile konturlanmıŐ, beyaz ve pembe renklerde büyük boyutlu iek motifleri yapılmıştır. Keçenin uzun kenarında “2-1” rakamları okunmaktadır.

Fotoğraf ve izim No : 4

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Bağdaşen (Kinzodamal) köyü, Yaklaşık 90 yıllık

Ebatları : 128x400 cm.

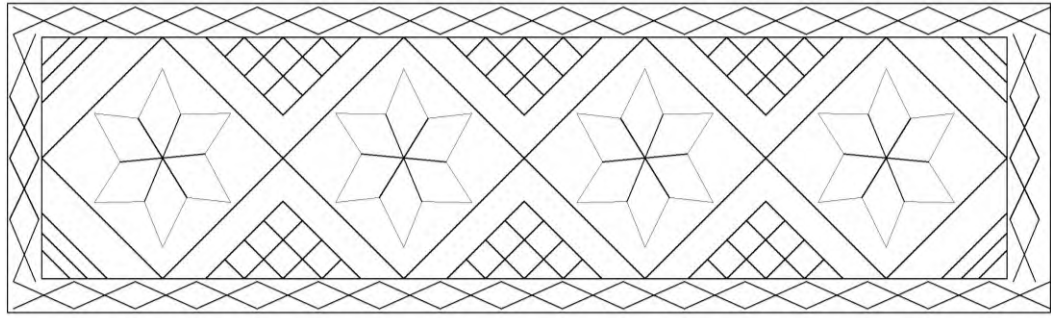
Kullanım Alanı : Seki örtüsü

Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, beyaz, pembe, siyah

Motifler : Çiçek, Bereket

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe seki örtüsü, kahverengi yünden dökülmüştür. Keçenin üzerine, siyah yünden, uzun kenarları üçgenler ile sonlandırılmış dikdörtgen bir çerçeve motifi yerleştirilmiştir. Zemin üç eşit parçaya bölünerek pembe, beyaz ve açık kahverengi yün kullanılarak desenleme yapılmıştır. Yanlardaki bölümlerin içi, halı ve düz dokuma yaygılarda gördüğümüz "bereket" motifi, ortadaki bölüm ise "çiçek" motifi ile doldurulmuştur. Keçenin karşılıklı uzun kenarlarından ilkinde "E-Y-İ-16" yazısı okunmakla birlikte, diğer taraftaki yazı okunamayacak şekilde yıpranmıştır.

Fotoğraf ve Çizim No : 5

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Çatalköprü köyü, Yaklaşık 50 yıllık

Ebatları : 114x420 cm.

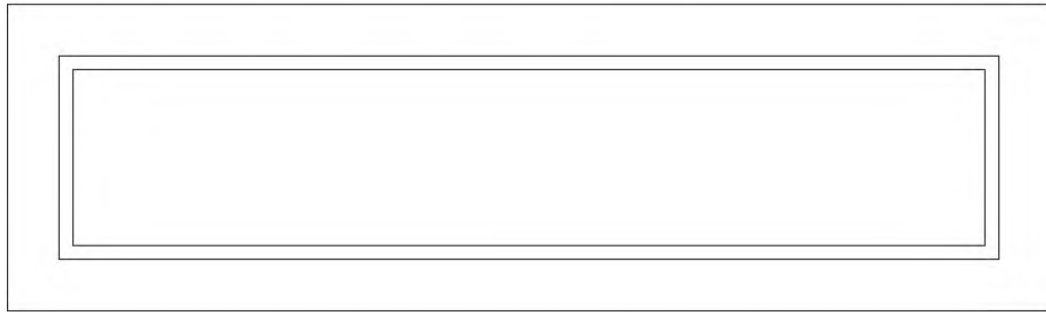
Kullanım Alanı : Seki örtüsü

Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, beyaz, turuncu, bordo

Motifler : Alaca kapı, Yıldız, Su yolu

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe seki örtüsü, kahverengi ynden dökülmüştür. Keçenin zeri, siyah ynden i içe sıralanan çift sıra konturla ervelenerek, kontur çizgilerinin arasında kalan boşluk su yolu motifi ile hareketlendirilmiştir. Zemine beyaz renkli ynden ‘‘alaca kapı’’ motifleri yapılarak, bu motiflerin ortasında kalan boşluklara, bordo ve turuncu renkli ‘‘yıldız’’ motifleri yerleştirilmiştir. Keçenin uzun kenarında ‘‘E’’ harfi okunmaktadır.

Fotoğraf ve izim No : 6

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : atalkpr Köyü, Yaklaşık 100 yıllık

Ebatları : 115x400 cm.

Kullanım Alanı : Seki rts

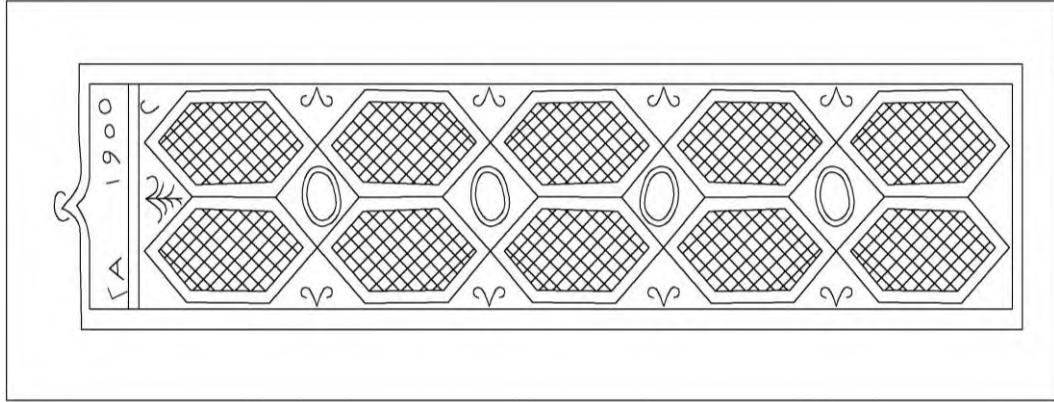
Malzeme : Yn

Renkler : Kahverengi, kırmızı

Ardahan'ın Yok Olan Sanatı "Keçecilik"

Motifler : -

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe seki örtüsü, kahverengi yünden dökülmüştür. Keçenin üzerine kırmızı renkte desenler yapılmıştır, ancak örtü günümüze yıpranmış vaziyette ulaştığı için desenlerin mahiyeti anlaşılamamaktadır.

Fotoğraf ve Çizim No : 7

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Çatalköprü Köyü, 123 yıllık

Ebatları : 125x340 cm.

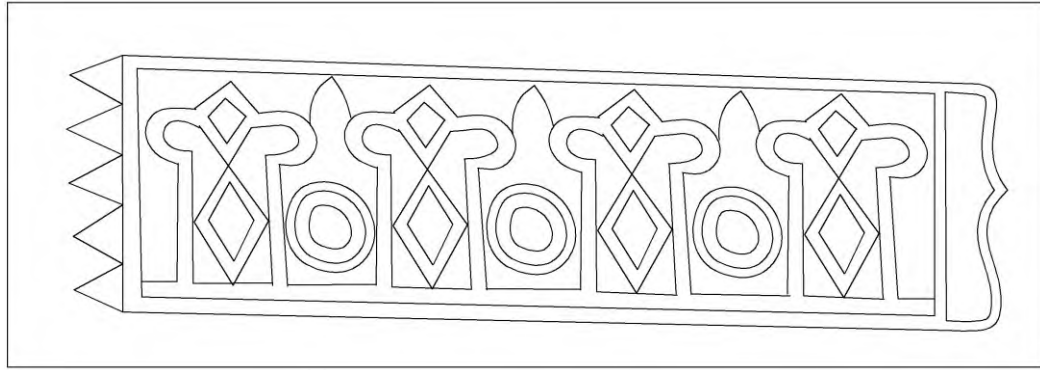
Kullanım Alanı : Yer yaygısı

Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, bordo, turuncu, siyah

Motifler : Tik, Mal gözü

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe yer yaygısı, kahverengi yünden dökülmüştür. Keçenin üzeri, i içe sıralanan çift sıra konturla çerçevelenerek, ortada kalan zemin boşluğuna enine iki, boyuna beş adet altıgen “tik” motifi yerleştirilmiştir. Tik motiflerinin arasında kalan boşluklara ise “mal gözü” motifleri yapılmıştır. Yaygının uzun kenarında “A-1900” tarihi okunmaktadır.

Fotoğraf ve izim No : 8

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Değirmenli köyü, Yaklaşık 100 yıllık

Ebatları : 120x290 cm.

Kullanım Alanı : Yer yaygısı

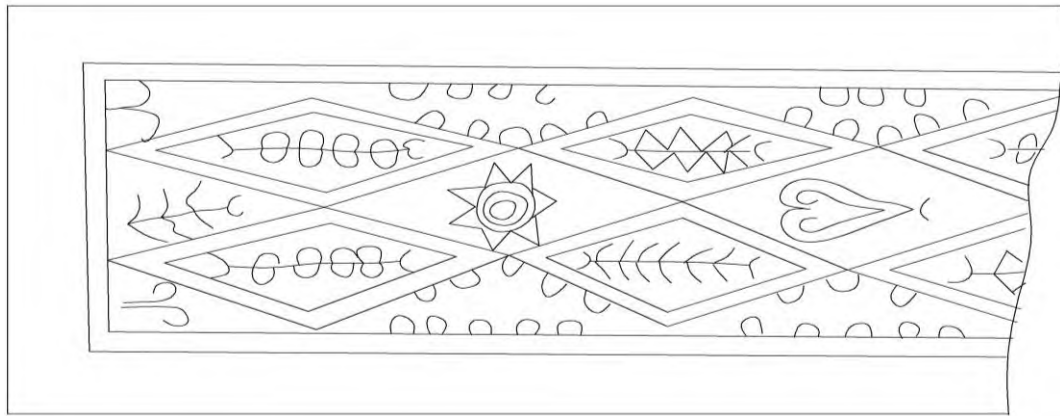
Malzeme : Yün

Ardahan'ın Yok Olan Sanatı "Keçecilik"

Renkler : Kahverengi, turuncu, bordo

Motifler : Mal gözü, -

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe yer yaygısı, kahverengi yünden dökülmüştür. Keçenin üzeri, turuncu renkli yünden üç sıra konturla çerçeveslenerek, araları bordo yün ile doldurulmuştur. Çerçevenin içinde kalan zemin boşluğuna, halı ve düz dokuma yaygı tekniklerinde dokunmuş saf seccadelerde rastladığımız "mihrap" motifleri yerleştirilmiştir. Dört adet mihrap motifinin aralarında kalan boşluklara ise "mal gözü" motifleri yapılmıştır. Keçe yıprandığı için uzun kenarındaki yazı okunamamaktadır.

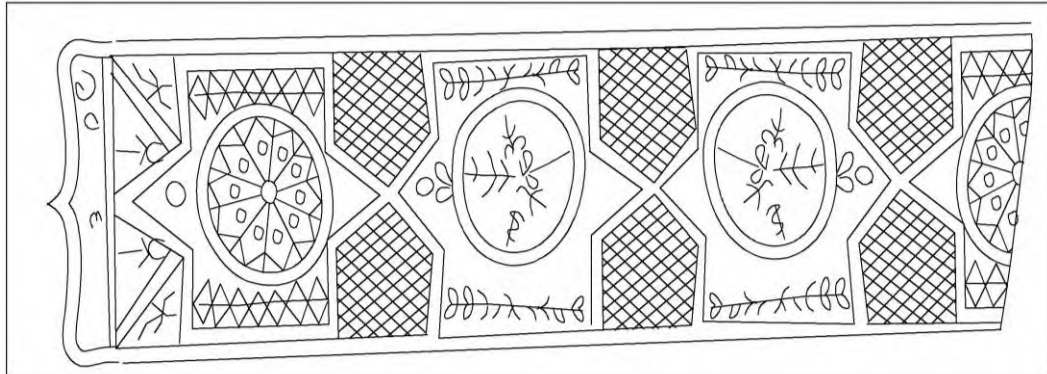
Fotoğraf ve Çizim No : 9

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Değirmenli köyü, Yaklaşık 90 yıllık

Ebatları	: 120x180
Kullanım Alanı	: Yer yaygısı
Malzeme	: Yün
Renkler	: Kahverengi, turuncu, bordo, siyah
Motifler	: Mal gözü, Kaburga, Yürek

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe yer yaygısı, kahverengi yünden dökülmüştür. Günümüze kesik vaziyette ulaşan keçenin üzeri, turuncu yünden iç içe sıralanan çift sıra konturla çerçeveslenmiştir. Kontur çizgilerinin arasında kalan boşluk bordo renkli yün ile doldurulmuştur. Zemine siyah yün döşenerek, üzerine turuncu renkte “kaburga” motifleri yerleştirilmiştir. Bu motiflerin ortasında kalan boşluklara, ise “mal gözü” ve “yürek” motifleri yapılmıştır.

Fotoğraf ve Çizim No : 10

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Değirmenli köyü, Yaklaşık 90 yıllık

Ebatları : 130x335 cm.

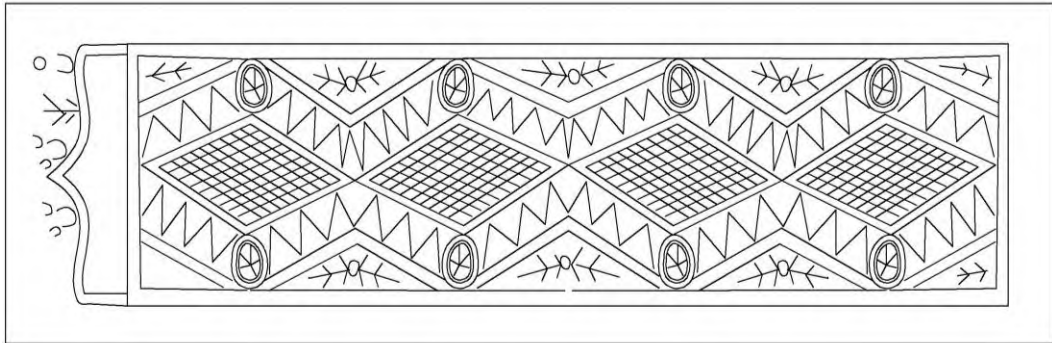
Kullanım Alanı : Yer yaygısı

Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, turuncu, bordo, siyah

Motifler : Alaca kapı, Cılga tekir (Teker)

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe yer yaygısı, kahverengi yünden dökülmüştür. Günümüze kesik vaziyette ulaşan keçenin üzeri, turuncu yünden iç içe sıralanan çift sıra konturla çerçeveselmiştir. Kontur çizgilerinin arasında kalan boşluk bordo renkli yün ile doldurulmuştur. Zemine siyah yün döşenerek, üzerine turuncu renkte "alaca kapı" ve "cılga tekir" motifleri yerleştirilmiştir. Yaygının uzun kenarında "REMZİ" yazısı okunmaktadır.

Fotoğraf ve Çizim No : 11

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Değirmenli köyü, Yaklaşık 90 yıllık

Ebatları : 130x400 cm.

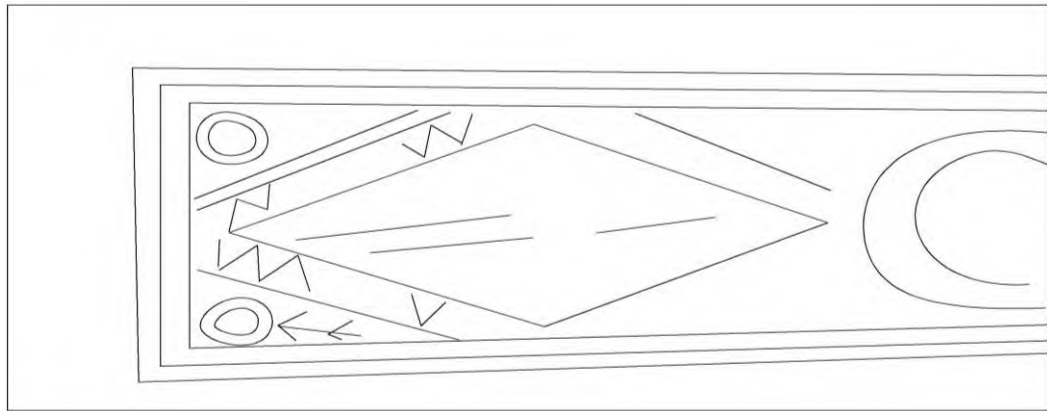
Kullanım Alanı : Yer yaygısı

Malzeme : Yn

Renkler : Kahverengi, turuncu, bordo, siyah

Motifler : Alaca kapı, Sığır sidiği, Kaz ayağı, Mal gözü

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe yer yaygısı, kahverengi ynden dökülmüştür. Keçenin zeri, i içe sıralanan çift sıra konturla çerçevelenmiştir. Ortada kalan zemin boŐluęunun zemini siyah yn ile kaplanarak, yaygın boyuna dört adet ‘‘alaca kapı’’ motifi yerleştirilmiştir. Bu motiflerinin dışında kalan boşluklara ise ‘‘sığır sidiği’’, ‘‘mal gözü’’ ve ‘‘kaz ayağı’’ motifleri yapılmıştır. Keçe yıprandığı için uzun kenarındaki yazı okunamamaktadır.

Fotoğraf ve izim No : 12

Ardahan'ın Yok Olan Sanatı "Keçecilik"

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Kazlıköy köyü, Yaklaşık 100 yıllık

Ebatları : 120x265 cm.

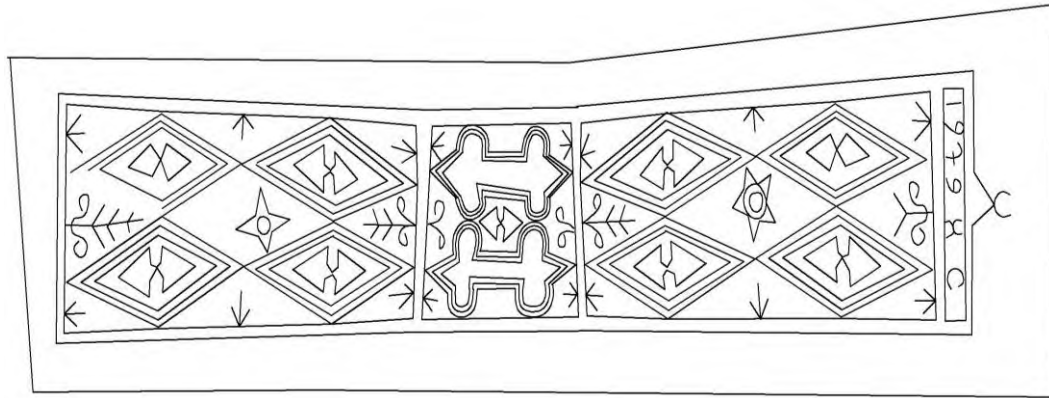
Kullanım Alanı : Yer yaygısı

Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, turuncu, bordo

Motifler : Mal gözü, Kaburga

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe yer yaygısı, kahverengi yünden dökülmüştür. Günümüze kesik ve yıpranmış vaziyette ulaşan keçenin üzeri, turuncu yünden iç içe sıralanan çift sıra konturla çerçevelenmiştir. Kontur çizgilerinin arasında kalan boşluk bordo renkli yün ile doldurulmuştur. Zemin üzerine turuncu ve bordo renkte "mal gözü" ve "kaburga" motifleri yerleştirilmiştir.

Fotoğraf ve Çizim No : 13

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Taşdeğirmen köyü, 44 yıllık

Ebatları : 110x420 cm.

Kullanım Alanı : Seki örtüsü

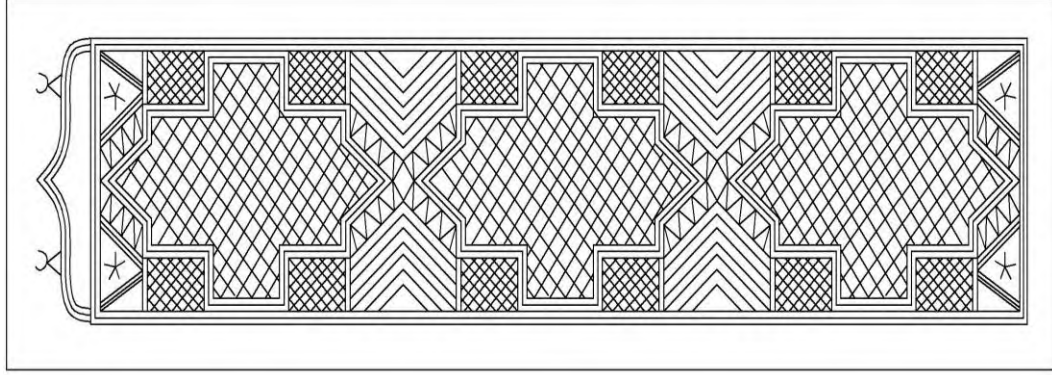
Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, turuncu, bordo

Motifler : Kaburga, Yıldız, Bukağı

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe seki örtüsü, kahverengi yünden dökülmüştür. Keçenin üzeri, turuncu renkli yünden çift konturla çerçevelenerek, ortada kalan zemin boşluğu bordo yün ile doldurulmuştur. Çerçevenin içinde kalan zemin, üç parçaya bölünerek kenarlarda kalan bölümlere eşkenar dörtgenlerin içine “bukağı” motifleri yerleştirilmiştir. Orta bölüme ise ismini öğrenemediğimiz farklı bir motif yapılmıştır. Zeminde kalan boşluklar “yıldız” ve “kaburga” motifleri ile hareketlendirilmiştir. Keçenin uzun kenarında “1972-B.C” yazısı okunmaktadır.

Fotoğraf ve Çizim No : 14

Eserin Türü : Keçe

Yapım Yeri ve Tarihi : Kayabeyi köyü, Yaklaşık 100 yıllık

Ebatları : 117x410 cm.

Kullanım Alanı : Yer yaygısı

Malzeme : Yün

Renkler : Kahverengi, turuncu, siyah

Motifler : Tik

Tanım : Yaklaşık 1,5 cm. kalınlığındaki keçe yer yaygısı, kahverengi yünden dökülmüştür. Keçenin üzeri, siyah renkte tek sıra konturla çerçevenerek, ortada kalan zemin boşluğu turuncu renkli yünden “tik” motifi ile doldurulmuştur. Keçe yıprandığı için uzun kenarındaki yazı okunamamaktadır.

5. Sonuç

Orta Asya göçebe yaşam tarzının bir parçası olan keçecilik, Ahıska üzerinden Ardahan'a geçerek burada yerleşik hayata geçen farklı Türkmen boylarının üretimleriyle devam etmiştir. 1980'li yıllara kadar halkın ihtiyacı doğrultusunda seki örtüsü, yer yaygısı, eyer örtüsü vb. keçe imalatı yapan atölyeler, ne yazık ki bu tarihten itibaren ürünlerine talebin azaldığını gerekçe göstererek kapanma yoluna gitmiştir. Çareyi köy köy gezerek, siparişe göre keçe üretmekte bulan ustalar mesleklerini uzun yıllar bu şekilde icra etmişlerdir. Ancak mesleğin yaşatılmasında başvurulan yöntemler çare olmadığından, keçecilik zaman içinde yörenin unutulmuş meslekleri arasına girmiştir.

1980'li yıllardan itibaren ise büyük kentlere doğru yapılan göçlerle birlikte yörede hayvancılık faaliyetleri gerilemeye başlamış ve keçe üretiminde ihtiyaç duyulan hammadde ihtiyacı

karşılanamamıştır. Modern yaşam hevesi, endüstriyel ürünlere daha ucuza ulaşım imkânı ile gelenekli ürünlerin modaya uymadığı düşüncesi de yörede kepeçilik mesleğinin sonunu hazırlamıştır.

2022 yılında Ardahan merkez ve köylerinde yaptığımız araştırmalarda, evlerin odunluk ve kömürlüklerinde, yayla evlerinde, camilerin depoları ile taban halılarının altında, birçoğu küflenmiş veya güvelenmiş vaziyette tespit ettiğimiz kepe yaygılar ise geleneğin son örnekleridir. Çalışmalarımız süresince daha çok yer yaygısı ve seki örtüsü şeklinde rastladığımız bu kepeçelerin, eni dar boyları uzun dikdörtgen şekilli oldukları görülmüştür. Kepe yaygıların yapımında yerli koyun cinsine ait kuzulardan elde edilen ilk kırkım yünleri tercih edilmiştir. Doğal kahverengi yünden dökülen kepeçelerde, desenlik (benlik) olarak yine kahverengi ve siyah renkteki yünün yanı sıra, pembe, beyaz, bordo ve turuncuya boyanmış yünler kullanılmıştır. Kepeçelerde “mal gözü, cılga tekir, tık, alaca kapı, kaburga, yürek” vb. özgün motiflerin yanı sıra, Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında görmeye alışık olduğumuz “bereket, bukağı, mihrap, su yolu, sığır sididiği” vb. motiflere de yer verilmiştir. Yörede, gepeçmiş yıllardan günümüze küçük ve büyük baş hayvan besiciliği yapılmasına rağmen çoban kepenedi hiç üretilmemiştir. Çobanlar kepenek yerine kürklü deriden dikilen paltolar giymektedir. Hemen her evde en az bir atın beslendiği yörede, eyer örtüleri de kepeçeden üretilmiştir. Ancak günümüzde Ardahan’da kepeçilik mesleği yok olduğundan, kepenek ve eyer kepeçesine ihtiyaç duyulursa Iğdır’dan temin edilmektedir.

Ata kültürümüz olan kepeçilik mesleğinin yörede yeniden canlandırılması ve gelecek nesillere aktarılması, kültürün sürdürülebilirliği açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla yaşadığımız çağın ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak, yörenin var olan hammadde ve işgücü potansiyeli, Valilik, Belediye, Işkur, Üniversite, Halk Eğitim ve Milli Eğitim Müdürlüklerinin ortaklaşa hazırlayacakları projeler kapsamında değerlendirilmelidir. Aksi halde, kültürel hafızanın Ardahan özelindeki bölümü yok olup gidecektir.

Kaynakça

- Begiç, H. N. (2020, Mayıs). Urfa Siverek’te Geleneksel Kepeçilik ve Ustaları, *şanlurfa Kültür Sanat Tarih ve Turizm Dergisi*, Sayı 37, Yıl 12, 10, 36-38.
- Begiç, H. N. (2017). *Türk Kepeçilik Sanatı*, Ankara: A.K.M. Başkanlığı.
- Çelebi, E. (2013). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2017). *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Deniz, B. (2000). *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Derebaşo, Z. (2016). *Geleneksel şırdak Kepe Tekniği ve Uygulamaları*, Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 7.
- Gür, S. (2012, 18-20 April). Anadolu’nun Sanat Objesine Dönüşen Kültürel Değer Kepe, *Batman University International Science and Culture Symposium*, Batman, Turkey, *Batman University Journal of Life Sciences*, Volume 1, Number 1, 1177.

Ardahan'ın Yok Olan Sanatı “Keçecilik”

Gürcüm, B. H., Baykasoğlu, N., Yerdenova, A. (2018, 22-25 Kasım). Türkistan Tarihi ve Kültürel Etnografya Müzesi'nde Sergilenen Keçe Ürünlerinin İncelenmesi, *I. Uluslararası Çağdaş Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Antalya, Türkiye, 41-42.

Kaplanoğlu, M. (2012). Ardahan Yöresi Düz Dokumaları, *Arış*, Sayı 7, 27.

Kılıç, U. (2019). *Kars, Ardahan, Iğdır'daki (Merkez ve İlçeler) Türk-İslam Dönemi Mimari Eserleri*, (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk İslam Sanatları Programı, Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 108-109.

Sevindi, C. (2015). “Tarihi Anı Şehri'nin (Kars) Kuruluş ve Gelişim Süreciyle İlgili Coğrafi Bir Analiz”, *Coğrafyaya Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay*, Ankara: Pegem Akademi.

Seyirci, M. ve Topbaş, A. (1999). Anadolu'da Keçecilik, *Erdem*, Cilt 10, Sayı 30, 577-579.

Kaynak Kişiler

Atmaca, Fidan. (1944). Ardahan-Damal, İlkokul Mezunu, Usta Öğretici.

Gündüzhev, Kenan. (1970). Ardahan-Çıldır, Lise Mezunu, Usta Öğretici.

Kaya, Seyfidar. (1948). Ardahan-Çetinsuyu Köyü, Ortaokul Mezunu, Esnaf.

Tekirdaş, Sait. (1950). Ardahan, Kayabeyi Köyü, Ortaokul Mezunu, Keçe Ustası, Çiftçi.

Şimşek, Turan. (1960). Ardahan-Değirmenli Köyü, Ortaokul Mezunu, Çiftçi.